

Dijalog vremena i prostora

60 godina časopisa *Sociologija i prostor* (SIP) i ususret 60 godina Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ)

Jubilarni 60. rođendan časopis *Sociologija i prostor* u ovom broju obilježava otvaranjem dijaloga između nasljeđa i budućnosti postavljajući kao središnju temu aktualne istraživačke interese znanstvenika¹ Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Na taj način šezdesetom obljetnicom ne slavimo samo dugovječnost jednog znanstvenog časopisa, već ističemo ulogu znanstvenika koji su svojim radom, projektnim suradnjama te diseminacijom pridonijeli vidljivosti znanstvenog rada u Hrvatskoj.

Izražavamo zahvalnost svim urednicima koji su časopisu posvetili znatan dio svoje znanstvene karijere postavljajući čvrste temelje za budućnost i objavljujući istraživanja složenih odnosa između društva i prostora. I, naravno, cijenjenim recenzentima i čitateljstvu, čije znanje i posvećenost izgrađuju prepoznatljivost, važnost i vidljivost *Sociologije i prostora*. Nadalje, urednici i recenzenti radova objavljenih u ovom časopisu nisu samo podijelili svoje umijeće i spoznaje, oni su oblikovali dijalog unutar znanstvene zajednice. Njihova predanost i stručnost prenose se na čitatelje potičući kritičko razmišljanje i potragu za razumijevanjem vrlo dinamične svakodnevice, prožete mnogobrojnim krizama.

Uredništvo *Sociologije i prostora* zahvaljuje autorima na ustrajnosti da istraže nepoznato i podijele svoja saznanja s čitateljstvom. Autori su svojim radovima pomaknuli granice znanja postavljajući nove standarde u proučavanju društva, kultura i identiteta, politika i ideologija u okviru određenog, stvarnog ili zamišljenog prostora, okoliša ili pejzaža. Tijekom posljednjih 60 godina izlaženja časopis *Sociologija i prostor* oblikovao se kao ključni akter u analizi društvenih promjena i kao temelj autorskih ostvarenja koja su otvorila i obilježila raznorodna znanstvena područja, prije svega sociologiju, a potom politologiju, geografiju, etnologiju, psihologiju, antropologiju i druge društvene znanosti. U teorijskom kontekstu prostor kao analitički koncept nudi okvir za razumijevanje suvremenih društvenih pojava. Prostor u interpretativnom smislu omogućava materijalizaciju apstraktnih pojmova koji postaju zajednički i svima prepoznatljiv simbol spajajući najbliže sredine, i nevidljive, gotovo magične pejzaže izvan prepoznatljivih granica naših zajednica.

Kroz zbirku od nekoliko stotina članaka objavljenih tijekom proteklih 60 godina časopis je postao neiscrpan izvor teorijskih interpretacija, metodoloških pristupa i empirijskih spoznaja potičući opise i analitičke konceptualizacije. Ovaj impozantan broj radova svjedoči o predanosti znanstvenika iz područja sociologije i srodnih društve-

¹ Kad govorimo o znanstvenicima, autorima, čitateljima, recenzentima, urednicima, istraživačima itd. podrazumijevamo oba spola.

nih disciplina, čiji je doprinos časopisu vidljiv kroz inovativno promišljanje dinamičnih promjena i isprepletenih kriza u okviru širokog shvaćanja prostora kao motiva i neiscrpnog analitičkog koncepta. Bez obzira na njihov vrlo širok fokus, teorijski ili metodološki okvir, šest desetljeća objavljivanja znanstvenih radova predstavlja temelj raznorodnih istraživanja društvenih, političkih ili ekonomskih strategija upućujući na to koliko su vrijeme, prostor i znanost u neraskidivom, ponekad i vrlo hirovitom međusobnom dijalogu.

Jedinstvenost *Sociologije i prostora* ogleda se u sposobnosti da spoji lokalne specifičnosti s globalnim pitanjima, problemima i trendovima. Poput drugih srodnih disciplina koje svoj interes uokviruju kroz sintagmu *Small Places – Large Issues* (Eriksen 2015.) ili mala mjesta – velika pitanja, proučavajući gradove i sela diljem svijeta, časopis je konstantno obogaćivao naše razumijevanje složenosti društvenih interakcija pružajući dragocjen uvid u urbanu i ruralnu, socijalnu i prostornu, individualnu i zajedničku, političku i ekonomsku dinamiku. Ujedinjujući teorijske perspektive s empirijskim istraživanjima, *Sociologija i prostor* pozicionira se kao ključni akter u analizi društvene odgovornosti znanstvene zajednice te kao kritički pozicioniran fenomen vješto kroz šest desetljeća interpretirajući ovisnost prostora i politika kao neiscrpnih izvora znanstvenih refleksija.

No, ovo nije samo trenutak za retrospekciju; to je trenutak da se pogleda što je objavljeno izvan ovog časopisa, a itekako doprinosi značajnosti i vidljivost *Sociologije i prostora*, kao i Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Velik broj znanstvenika zaposlenih u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu koji nisu zastupljeni kao autori u ovom broju svojim su uredničkim i recenzentskim radom obilježili niz godina objavljivanja u sklopu teme sociologije prostora (npr. Svirčić Gotovac i sur., 2023., Ursić i sur., 2023.). Grupa znanstvenika istražujući mnoge teme sociologije prostora prilagodila je svoj istraživački fokus devastirajućim posljedicama potresa kroz analizu međususjedskih odnosa i suradnje u obnovi višestambenih zgrada (npr. Klasić i Đokić, 2023.). Povezanost politike i prostora analizirala se kroz ključna pitanja nacionalnih i europskih politika s posebnim naglaskom na procese europeizacije hrvatskog društva i pozicioniranja Hrvatske u europskom prostoru (npr. Đurašković i Petrović, 2023.). Objavljeni su radovi koji otvaraju teme socijalnih, dobnih i rodničkih nejednakosti (npr. Adamović i sur., 2023.), konstruiranja identiteta, sociokulturnih vrijednosti, političke participacije, dobno i rodno uvjetovane distribucije društvene moći, socijalne uključenosti i socijalnog kapitala (npr. Adamović, 2022.; Maskalan, 2024.; Radačić i sur. 2023.; Pikić Jugović i sur. 2023.; Pužić i sur. 2023.). Zahvaljujući njima, a stavljajući naglasak na kvalitetu, radovi iz našeg časopisa vidljivi su i u ovoj godini u mnogim izvrsnim publikacijama.

U ovom broju primjeri shvaćanja suvremene društvene problematike prožimaju se kroz nekoliko važnih tema u fokusu znanstvenika Instituta. Znanstvenici govore o

održivosti kroz posljedice energetske siromaštva te ishodima energetske tranzicije. Refleksivno se prikazuju nevidljivi aspekti rada u znanosti, točnije prekarnosti hrvatskog akademskog sustava s posebnim fokusom na integraciju mladih znanstvenica. U ovom broju zastupljena je tema koja se vrlo rijetko diseminira, a to su izazovi, prepreke i iskustvo odraslih koji moraju ili žele steći nova znanja uključujući se u sustav obrazovanja. Na taj način u fokus se ne stavlja samo dugo istraživana tema obrazovanja mladih, već i onih koji su se davno isključili iz tog sustava. Također, vrlo je slabo istražena, a u ovom broju detaljno prezentirana, tema o strukturi odluka mladih da napuste studij i stupe na tržište rada. Tijekom proteklih kriza, primjerice pandemije koronavirusa, mladima je bila nužna široka društvena potpora u mnogim segmentima njihova psihofizičkog razvoja, a u tom su kontekstu organizacije posvećene mladima imale presudnu ulogu. Nadalje, znanstvenici otvaraju teme koje imaju demografske i ekonomske posljedice na budućnost ovih prostora baveći se obrazovnim sustavom kroz nedovoljno istraženu prizmu uključenosti roditelja.

Kroz pitanja građanske energije te sociokulturnih aspekata energije rad **Branka Ančića, Tomislava Cika, Gorana Grdenića, Ninoslava Holjevca i Matije Zidara** pod naslovom *Energetska tranzicija između obećanja i stvarnosti – pogled s europske polupe-riferije* razmatra kako Hrvatska posjeduje značajan potencijal u obnovljivim izvorima energije koji nije dovoljno iskorišten. Autori polaze od činjenica da trenutačan ukupni uvoz energije iznosi oko 50% ukupnih energetske potrebe te da se u Hrvatskoj bilježi porast udjela obnovljivih izvora energije ukazujući na to da se bez obzira na ulaganje u vjetroelektrane i vjetroparkove najveći udio odnosi na proizvodnju iz velikih hidroelektrana iz druge polovice 20. stoljeća. Autori smatraju da s obzirom na činjenicu da je obalna regija smještena na Mediteranu, očit je velik, ali zanemaren potencijal obnovljive solarne energije. U radu se naglašava da trenutačan udio solarne energije predstavlja samo 1% u trenutačnoj proizvodnji električne energije i jedan je od najnižih u EU-u. Autori ističu da inicijative građanske energije postaju važan čimbenik u intenziviranju ukupnog procesa solarizacije pridonoseći tako ubrzanju procesa energetske tranzicije. Međutim, Hrvatska je poput nekih drugih zemalja EU-a suočena s velikim društvenim i zakonodavnim preprekama u postizanju navedenoga. U radu je prikazana višedimenzionalnost tih prepreka kroz istraživanje energetske nejednakosti u društvu (tj. pitanja energetske siromaštva), regionalnih razlika u sudjelovanju građana u procesima solarizacije, socio-tehničkih prepreka te ispitivanja potencijala za angažman građana u energetske tranziciji. Podaci korišteni u analizama prikupljeni su u sklopu projekta ESF „METAR do bolje klime“.

Kroz refleksivan pristup u ovom broju autorica **Marija Brajdić Vuković** analizira raznorodne karijerne ishode u akademskoj zajednici opisujući probleme mladih znanstvenica u radu pod naslovom *Narativi o prekarnosti profesionalne socijalizacije hrvatskih znanstvenica u istraživačku profesiju*. Točnije, rad se bavi prekarnošću hrvatskog akademskog sustava istražujući uspješnost profesionalne socijalizacije žena u istraživačku

profesiju. Riječ je o široj konceptualizaciji prekarnosti zanimanja koja uzima u obzir opću dobrobit istraživačica, posebice utjecaj na njihove buduće profesionalne ishode. U hrvatskom znanstvenom sustavu do sada opisani socijalizacijski procesi upućuju na poteškoće povezane s profesionalnom socijalizacijom u akademski sustav, a one su posebno devastirajuće za žene kojima nedostaje podrške i na projektnim/mentorskim, i na institucijskim razinama. Ovaj rad kroz specifičan narativni metodološki pristup analizira razlike u profesionalnoj socijalizaciji produktivnijih i manje produktivnih hrvatskih istraživačica iz različitih disciplina. Donoseći uvide u faktore koji utječu na uspješnost socijalizacijskog procesa, Marija Brajdić Vuković ukazuje na strategije koje doprinose stvaranju okruženja profesionalnog zadovoljstva i usvajanja vrijednosti, stavova i strategija važnih za uspjeh u znanosti.

I dok se o obrazovanju mladih u Hrvatskoj govori na temelju različitih istraživanja i politika, obrazovanje odraslih zanemarena je i rijetko diseminirana tema. Međutim, iz istraživačke izolacije izvlači je rad **Tea Matkovića** pod naslovom *Informiranost, prepreke i iskustvo sudjelovanja u obrazovanju odraslih u Hrvatskoj: socio-demografske nejednakosti*. Rad je doprinos razumijevanju nejednakosti u obrazovanju odraslih u Hrvatskoj korištenjem podataka europske Ankete o obrazovanju odraslih. U radu se istražuju nejednakosti u svim fazama procesa s obzirom na socio-demografske čimbenike „utvrđeno povezane s razlikama u pristupu“. Socio-demografske odrednice pokazale su se povezanim s nejednakostima u pristupu cjeloživotnom učenju kroz sve karike lanca odgovora, ali se snaga i obrasci te povezanosti razlikuju. Nejednakosti u dobivanju informacija o usavršavanju i njihovu aktivnom traženju bitno su veće od nejednakosti u deklariranoj potrebi za usavršavanjem, posebno kad je u pitanju razina obrazovanja i status u zaposlenosti. Nejednakostima doprinosi doseg informacija koji postižu poslodavci i obrazovne institucije, kao i ograničeno protudjelovanje informacija HZZ-a. Raščlanjivanje prepreka daje očekivane rezultate: troškovi su ponajviše izazov onima nižih primanja i starijima, udaljenost osobama iz rjeđe naseljenih područja, obiteljske obveze ženama, posebno onima s djecom, a zdravlje i dob starijima. Niža razina obrazovanja izdvaja se kao rizična kod obiteljskih obveza i dispozicijskih prepreka. Pohađana usavršavanja u pravilu se percipiraju korisnima, uz izostanak značajnije segmentacije u kvaliteti iskustava i nešto povoljnije ishode za sudionike na sredini obrazovne ljestvice. Autor zaključuje da rezultati upućuju na poželjne smjerove unaprjeđenja u vidu pojačanog ciljanog informiranja o prilikama, ali i bitnih investicija u konkretnije mogućnosti obrazovanja i prevladavanja prepreka.

Možda se na prvi pogled čini da rad pod naslovom „*Podigneš svoje dokumente i odeš*“: *kvalitativna analiza iskustava osoba koje su odustale od studija* **Ive Odak**, **Branislave Baranović** i **Nikole Bakete** nije fokusiran na prostor, međutim društvene i ekonomske posljedice odustajanja mladih od studija itekako mijenjaju društvenu i ekonomsku strukturu, pa time i prostornu dinamiku svake zajednice. U ovom radu autori analiziraju čimbenike koji na individualnoj i institucijskoj razini utječu na odustajanje od

studija, odnosno napuštanje toliko priželjkivanog visokog obrazovanja. Koriste kvalitativnu metodu provodeći polustrukturirane intervju s osobama koje su odustale od studija na različitim visokim učilištima u Hrvatskoj. Glavne istraživačke teme obuhvaćaju razloge odustajanja od studija, ulogu visokoškolskih institucija prilikom odustajanja od studija te mogućnosti i preporuke za poboljšanje sustava u kontekstu problematike napuštanja studija. Primijećena su tri glavna skupa razloga za odustajanje od studija koji se mogu izdvojiti kao prevladavajući – motivacijski razlozi, zdravstveni razlozi i pronalazak zaposlenja, a među ostalim razlozima ističu se nedostatak discipline, financijski razlozi, socijalni odnosi te organizacijski izazovi. Rezultati ukazuju i na slabu institucijsku podršku vezanu uz proces odustajanja od studija, odnosno, izostanak pokušaja od strane institucije da zadrži studente na studiju. Rezultati i preporuke također pokazuju kako je napuštanje studija kompleksan problem čije rješavanje uključuje angažman i sinergijsko djelovanje institucija na više razina: visokoobrazovnih institucija, sveučilišta, lokalne samouprave, gospodarskog sektora i države.

Dunja Potočnik dugogodišnju temu Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu iz perspektive sociologije mladih stavlja u kontekst posljedica pandemije bolesti Covid-19 u radu pod naslovom *Elementi formalne potpore omladinskim radnicima u Hrvatskoj*. Autorica kaže da je pandemija ugrozila rad ili povećala krhkost organizacija i institucija koje pružaju pomoć mladima. Dok se mladi ljudi suočavaju s različitim izazovima tijekom tranzicijskih procesa, pandemija je na tradicionalnim sigurnosnim mrežama ostavila niz pukotina, a pružatelji usluga u području rada s mladima razapeti su između potreba i težnji mladih i oskudnih resursa kojima raspolažu. Nevladine organizacije u području mladih pružaju oblik „izvanškolskog obrazovanja kojim upravljaju profesionalni ili dobrovoljni radnici s mladima koji pridonosi razvoju mladih”, često bez snažne i strukturirane podrške u suočavanju s njihovim profesionalnim izazovima. To je posebno izraženo u klasteru od 13 država članica EU-a poput Hrvatske, koje u prosjeku imaju niže stope uspješnosti u mnogim poljima (npr. medijan dohotka). Javne institucije tih zemalja pokazuju neadekvatne političke odgovore na ranjivost mladih i zahtjeve organizacija civilnog društva u području mladih. Analizom je identificirano pet tema ključnih za suvremeni rad s mladima u Hrvatskoj: 1) davanje prioriteta mladima; 2) međusektorska suradnja; 3) administrativni i financijski aspekti; 4) prepoznavanje rada s mladima i 5) digitalizacija i preosmišljanje rada s mladima.

Roditeljsku perspektivu na obrazovni proces donosi rad **Zrinke Ristić Dedić** i **Borisa Jokića** pod naslovom *Spašavajući Crvenkapicu: kvalitativno istraživanje roditeljske konstrukcije uloge za uključenost u obrazovanje djece*. Rad se ne temelji na svima dragoj bajci braće Grimm, već sasvim suprotno, na vrlo zahtjevnom modelu Hoover-Dempseyja i suradnika (2005.) koji roditeljsku konstrukciju uloge za uključenost u obrazovanje djece definiraju kao socijalno konstruirana vjerovanja i očekivanja o tome što bi roditelji trebali poduzimati u obrazovnom procesu ili razvoju svoje djece. Kvalitativno istraživanje roditeljskih konstrukcija uloge i čimbenika koji mogu oblikovati njihovo

razumijevanje vlastitih uloga autori Zrinka Ristić Dedić i Boris Jokić proveli su u pet osnovnih škola u Zagrebu. Podaci iz polustrukturiranih razgovora s roditeljima djece u nižim i višim razredima osnovne škole analizirani su refleksivnom tematskom analizom te je zaključeno da većina roditelja ima konstrukciju aktivne uloge te snažan osjećaj osobne odgovornosti za obrazovne ishode i razvoj djece. Roditeljska očekivanja o nužnim i prikladnim aktivnostima, pravima i odgovornostima oblikovana su neposrednim i širim socijalnim kontekstom uključujući školu, kao i doživljajem razvojnih potreba djeteta. Roditelji konstruiraju uloge kroz procese socijalne komparacije s drugim obiteljima iz socijalne mreže te kroz reflektiranje na temelju vlastitih sjećanja iz djetinjstva i trenutačnih iskustava s drugima povezanim sa školovanjem njihove djece.

Hvala **Vlasti Ilišin** koja je napisala *In memoriam profesoru Vjeranu Katunariću*. Časopis Sociologija i prostor profesoru Vjeranu Katunariću duguje posebnu zahvalnost kao članu uredništva, autoru, recenzentu i čitatelju. Tijekom godina suradnje svi uključeni u rad časopisa mogli su od profesora Vjerana Katunarića naučiti kako pisati znanstvene radove zanimljivo i s mnogo teorijskog znanja, interpretacijskih vještina i pobuđujući stvarni interes kod čitatelja. Za nas koji smo bili s druge strane komunikacije autor – recenzent naučili smo od profesora Katunarića kako napisati recenziju, komentirati tuđe znanstvene spoznaje, na koji način sučeljavati mišljenja, teze, rezultate i zaključke. Možemo samo reći da će zahvaljujući profesoru Katunariću mnoge ljestvice u ovom uredničkom poslu ostati visoke i teško dostižne. Ali ono što smo sigurno naučili jest komunicirati jedni s drugima – strpljivo i s poštovanjem. I zato dragom profesoru Vjeranu Katunariću časopis Sociologija i prostor od svega srca zahvaljuje na prihvaćanju naših molbi za recenziranje radova u najkraćem mogućem roku, na svakom komentaru, dodatnom upitu i pojašnjenju. Hvala profesoru Vjeranu Katunariću, vjernom i strpljivom članu našeg uredništva, na baš svakom mailu odgovorenom sa susretljivošću i poštovanjem.

I zaključno, izazovi društvenih, prostornih i globalnih dinamika zahtijevaju interdisciplinarni pristup, a časopis *Sociologija i prostor* ostaje posvećen promicanju radoznalosti i suradnje. Čestitamo časopisu *Sociologija i prostor* i svima koji su kroz njega djelovali na 60 godina doprinosa društveno-humanističkim znanostima u Hrvatskoj. Neka ova obljetnica bude poticaj za daljnju intelektualnu znatiželju i inovacije te kontinuirano postavljanje pitanja, traženje odgovora i oblikovanje novih perspektiva.

Lana Peternel

glavna i odgovorna urednica časopisa Sociologija i prostor